

Олена Сирцова

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЦИТУВАННЯ КНИГИ ПРИПОВІСТЕЙ І КНИГИ ПРЕМУДРОСТІ СОЛОМОНОВОЇ В ПОВІСТІ ПРО ХРЕЩЕННЯ КНЯГИНИ ОЛЬГИ

Текст Повісті про хрещення княгині Ольги читається у літописному зведенні початку XII ст. *Повісті минулих літ* під 6463 (955) та 6477 (969) роками¹. Стилiстична, сюжетна та духовно концептуальна єдність фрагментів, присвячених хрещенню княгині Ольги, її мудрості і християнським чеснотам, дозволяє розглядати їх як складові частини первісно цілісного твору. Характерною особливістю зазначеного тексту є своєрідне композиційне поєднання легендарно-історичного сюжету про хрещення київської княгині з філософською темою премудрості і поезією Книги Приповістей Соломонових та апокрифічної Книги Премудрості Соломона. У зв'язку з цим, відповідні статті *Повістей минулих літ* заслуговують на спеціальне дослідження не лише в контексті історії літописання, а й з погляду становлення християнського красномовства й християнських уявлень про мудрість у Київській Русі XI ст.

Істотною передумовою такого дослідження є не лише врахування, а й текстологічний перегляд проведеної у свій час О. Шахматовим реконструкції літописних зведень, які передували *Повістям минулих літ*. Під час цієї реконструкції вчений дійшов висновку, що у найдавнішому київському зведенні кінця 30-х років XI ст. ті статті, у яких йшлося про хрещення Ольги, її похвалу і пам'ять, містилися у значно коротшій редакції. На його думку, уривки давньої легенди про “добування Ольгою хрещення в Константинополі” були введені до статті 6463 (955) лише упорядником Початкового зведення (не раніше 1093 року) одночасно з оповіданням про помсту Ольги деревлянам². Крім того, О. Шахматов вважав, що у тексті найдавнішого зведення було відсутнє порівняння Ольги з “царицею ефіопською”³, як не дуже доречне після

¹ Полное собрание русских летописей (далі ПСРЛ), т. I: Лаврентьевская летопись (Москва 1997) ст. 60–64; 67–69.

² А. А. Шахматов, *Разыскания о древнейших русских летописных сводах* (Санкт-Петербург 1908) 113.

³ ПСРЛ, т. I, ст. 62.

повідомлення про повернення її до Києва⁴. Нарешті, як пізніші вставки визначив він і всю духовно концептуальну складову названих статей, пов'язану із запозиченнями з Паримійника: Прип. I. 20–22; II. 2; VIII. 17; Іс. I. 10; Прип. I. 24–25, 29–30; IX. 7–8; Прем. V. 15–16. Основна підстава була такою: “Оскільки стаття 6601(1093), якою закінчується Початкове зведення, ясно виявляє користування Паримійником, вважаю для себе правомірним й інші вставки з нього відносити на рахунок упорядника Початкового зведення”⁵.

Доводиться, однак, зауважити, що жоден з аргументів на користь відокремлення один від одного взаємопов'язаних фрагментів твору, який ліг в основу відповідних статей, а отже, і на користь трактування наведеного в них тексту, як каскаду сюжетних та ідейних вставок, не можна визнати безперечним.

По-перше. Незалежно від того, коли саме увійшло до зведення оповідання про помсту Ольги деревлянам, сам цей факт не може служити достатньою підставою для висновку, що легенда про “переклюкання” Ольгою ромейського царя не могла бути записана вже наприкінці 30-х років XI ст.

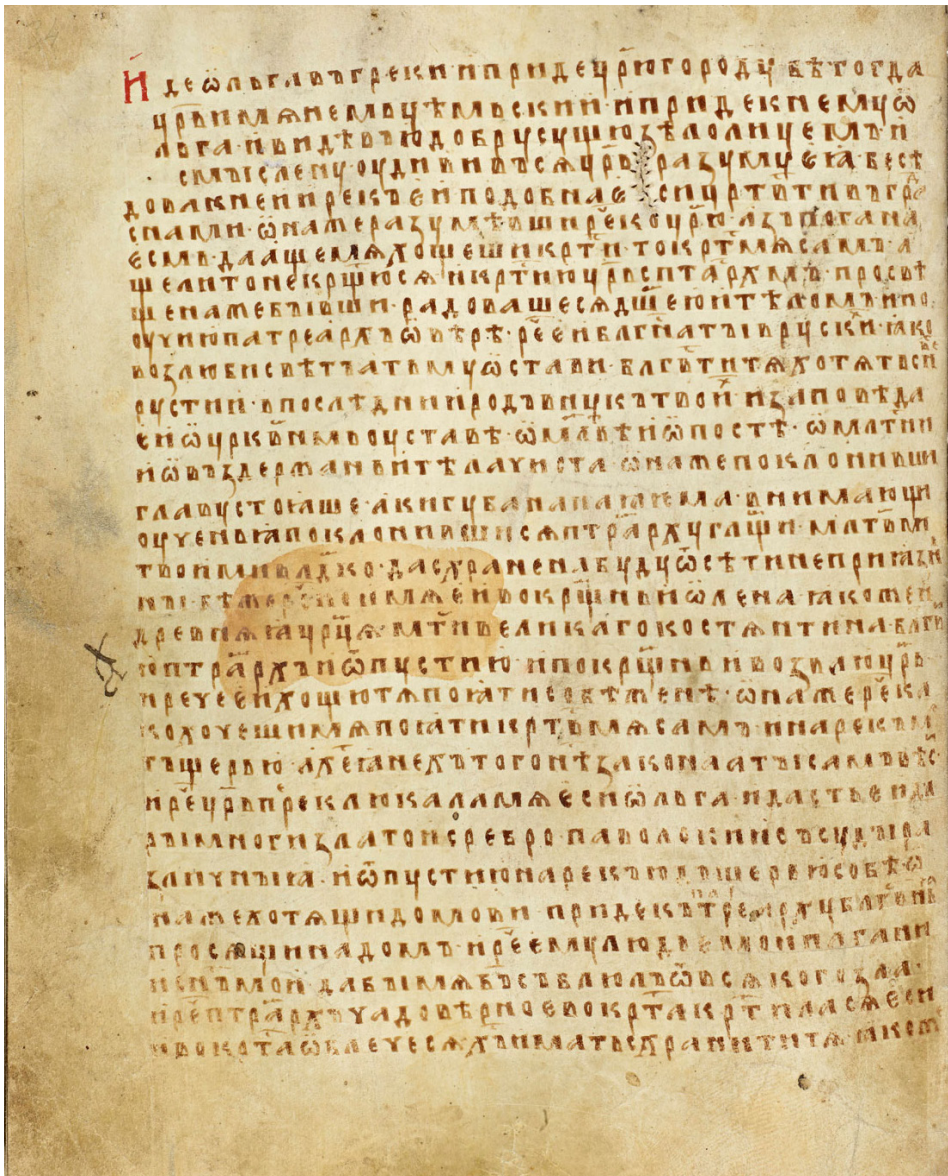
По-друге. Немає достатніх підстав виключати, що до цього ж часу можуть відноситися запозичення з Паремійника, адже Паремійник був однією з тих книг, які з-поміж перших були перекладені з грецької на слов'янську ще у кирило-мефодієвські часи і могли переписуватись у колі “ярославових книжників”. Що ж стосується редактора статті 6601 (1093), то він запозичує з Паримійника тексти з Книги Левіт та Книги Йова в основному на тему “кар Божих”, тоді як у статтях 6463 (955) та 6477 (969) зовсім в іншому контексті подаються тексти Книги Приповістей Соломонових та апокрифічної Книги Премудрості Соломона, пов'язані з темою шукання премудрості.

По-третє. Якщо діалог Ольги з Костянтином Багрянородним та запозичення з Паримійника не були пізнішими вставками, то порівняння Ольги з царицею Савською, яка приходила до Соломона шукати мудрості (III Царств, 10; II Параліпом., 9) зовсім не виглядає недоречним. Крім того, це ж порівняння могло бути запозичене і з Євангелія від Матвія (12: 42), де згадується південна цариця, яка “приходила від края землі послухати мудрості Соломонової”⁶.

⁴ А. А. Шахматов, *Разыскания о древнейших русских летописных сводах...*, с. 114.

⁵ *Ibid.*, с. 164.

⁶ Тут і далі авторка використовує наступне видання Біблії: Толковая Библия или комментарий на все книги Св. Писания Ветхаго и Новаго Завета / Под ред. А. П. Лопухина и его преемн. Петербургъ, 1904–1913. 2-е изд. Т. I–III (Стокгольм: Институт перевода Библии 1987); Див. також О. В. Творогов, ‘Нестор’ в *Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. I. (X–первая половина XIV в.)* (Ленинград, Изд-во “Наука”. Ленинградское отделение 1987) 274–278; И. Н. Данилевский, *Повесть временных лет: герменевтические основы источниковедения летописных текстов* (Москва, Аспект-Пресс 2004) 159–160.

Сторінка Лаврентіївського літопису під 6463 (955) рік, де вміщено початок
 Повісті про хрещення княгині Ольги
 (РНБ F.n.IV.2 Ф. 550 (1377 р.) арк. 17 зв.

Загалом концепція, на яку спирався О. Шахматов у своїй реконструкції, полягала в тому, що текст найдавнішого зведення містив “винятково духовні елементи” сказання про хрещення Ольги і не міг включати елементи, пов’язані з її хитромудрістю. Однак, вірогідність поєднання духовних і світських елементів у Повісті про хрещення Ольги є принаймні однаковою, якщо не більшою, для автора кінця 30-х років порівняно із автором чи упорядником 70-х або 90-х років.

Порівняння тексту Повісті про хрещення княгині з проложним *Житієм св. Ольги*⁷ і Похвалою княгині Ользі у складі твору під назвою *Память и похвала князю рускому Володимиру, како крестися Володимир, и дети своя крести, и Олга преже Володимера. Списано Ияковом Мнихом*⁸ показує, що усім трьом текстам ймовірно передувало якесь давнє церковне сказання про хрещення і поховання Ольги, “відновити яке тепер неможливо”⁹. У зв’язку з цим звертає на себе увагу те, що у тексті, який увійшов до зведення, відсутні досить суттєві з погляду церковної традиції деталі цього давнього сказання, які, тим не менше, знайшли своє відображення у Житії Ольги і Похвалі Ользі. Йдеться, зокрема, про принесення Ольгою хреста на Русь, про відправлення золота патріарху і про гробницю Ольги у Десятинній церкві.

Так, у проложному Житії описується, як Ольга “примъши крсть и прозвутера, приде въ свою землю, в Русь Киеву, и ть крсть стоить в Святой Софии въ олтари на десной странъ”¹⁰. У Похвалі Ользі, яка, можливо, лише у XIV ст. була включена у текст Пам’яті і Похвали князю рускому Володимиру¹¹, теж описується, як княгиня “приимши святое крещенье, възвратися в землю рускую, в домъ свои, к людемъ своимъ съ радостію великою, освѣщена духомъ и тѣломъ, несущи знамение честнаго креста”¹². Про значення факту

⁷ ‘Житие св. Ольги’ (Публикация А. И. Соболевского по списку Пролога XIV ст. (Типогр. Собр. №368, Л. 157 об) (1888) кн. 2. Отд. 2 *Чтения в Историческом обществе Нестора летописца* 2–8.

⁸ ‘Память и похвала князю рускому Володимиру, како крестися Володимир, и дети своя крести, и всю землю Рускую от конца и до конца, и како крестися баба Володимерова Олга преже Володимера. Списано Ияковом Мнихом’ в В. И. Срезневский, ‘Память и похвала князю Владимиру и его житие по списку 1494 г.’ (1897) *Записки Имп. АН* сер. 8., т. I, № 6, 67–68.

⁹ М. Д. Приселков, *Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII вв.* (Санкт-Петербург 1913) 9.

¹⁰ ‘Житие св. Ольги’..., с. 67.

¹¹ Е. А. Фет, ‘Память и Похвала князю Владимиру’ в *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Вып. I (XI – первая половина XIV в.)..., 289–290.

¹² *Память и похвала князю рускому Володимиру*..., с. 67–68.

принесення Ольгою хреста на Русь та про його відгомін у гомілетичі 40-х років XI ст. свідчить *Слово про Закон і Благодать* Іларіона Київського, який у Похвалі князю Володимиріу писав: “Подобниче великааго Коньстантина... Онъ съ материю своею Еленою крсть от Іерслима принесъша,... ты же съ бабою твоею Ольгою принесъша крсть от Новааго Іерслма Коньстянтинаграда...” (арк. 190б – 191б)¹³.

Відсутність у Повісті про хрещення княгині Ольги такого суттєвого топосу, як принесення хреста на Русь, наводить на думку, що вона навряд чи могла бути написана церковним автором, для якого основне значення ходіння Ольги до Царгорода полягало в його церковно-культурних наслідках й історичних підставах для прославлення рівноапостольної ролі княгині. Про відправлення золота патріархові розповідається лише у Житті Ольги: “и призвавши сына своего Святослава, заповѣда ему погрестися съ землею равно, а могылы не сути, ни тризны творити, ни бѣдына дѣяти, нѣ посла злато къ патріарху Царяграда и преставися мѣсяца июля въ 11 день”¹⁴. У відповідному тексті Повісті про Ольгу, згідно статті 6477 (969) зведення, згадка про посилку золота патріархові відсутня: “и плакаса по неи снѣ еѧ и внуци еѧ. и людѣе вси плачемъ великомъ. [и] несоша и погребоша и намѣстѣ. Ибо заповѣдала Ѡльга не творите тризны на собою. бѣ бо имущи презвутерь. сеи похорони блжнюю Ѡльгу”¹⁵. Натомість тема посилки дарів до Царгороду зринає у літописній Повісті зовсім в іншому контексті. З одного боку, тут описуються дари, одержані Ольгою від Костянтина Багрянородного у Царгороді: “и дасть еи дары многи злато и сребро паволоки и съсуды различныѧ. и ѡпусти ю нарекъ ю дъщерью собѣ”¹⁶. А з другого – розповідається про відмову Ольги відіслати своєму хрещеному батькові обіцяні йому дари: “Си же Ольга приде Киеву, и присла к ней цар гречьский, глаголя, яко «Много дарих тя. Ты бо глаголаше ко мнѣ, яко аще возъвращюся в Русь, многи дары прислю ти: челядь воскъ и скъру, и вои в помощь». ѡвѣщавши Ѡльга. и рѣ къ словмъ: «аще ꙗ рци такоже постоиши оу мене в Почаинѣ якоже азъ в Сюду то тогда ти дамъ». и ѡпусти слы съ рекъши”¹⁷. Інтонація й характер інтерпретації теми дарів у наведеному фрагменті, досить далека від хрис-

¹³ ‘Произведения Илариона по списку сер. XV в. ГИМ. СИН. № 591’, Публикация подготовлена Т. А. Сумниковой, перевод Т. А. Сумниковой. Фотокопия текстов. Комментарии Т. А. Сумниковой, В. В. Милькова А. И. Макарова, А. И. Абрамова в *Идейно-философское наследие Илариона Киевского*, ч. I (Москва, Институт философии АН СССР 1986); В. В. Мильков, ‘Иларион и древнерусская мысль’ в *Идейно философское наследие Илариона Киевского*, ч. II (Москва, Институт философии АН СССР 1986) 6–38.

¹⁴ Житие св. Ольги..., с. 68.

¹⁵ *ПСРЛ*, т. I, ст. 68.

¹⁶ *Ibid.*, ст. 61

¹⁷ *Ibid.*

тиянського смирення, резонує з попереднім діалогом Ольги і Костянтина з приводу сватання-хрещення (спочатку прохання княгині до Костянтина стати її хрещеним батьком, а після хрещення її відмова, посилаючись на цю підставу, стати його дружиною) та реплікою останнього: “Перѣклюкала ма еси *Вльга*”¹⁸.

Характер розвитку теми дарів у Повісті про хрещення княгині Ольги так само, як й ігнорування топосу принесення хреста свідчить на користь написання її автором-християнином, який керувався не стільки церковною традицією скільки почуттям гордості за хитромудру руську княгиню і не пропускав нагоди підкреслити її самовладність та рівний константинопольському царю династичний статус: “и приде к нему *Вльга*. и видѣвъ ю добру суццю зѣло лицемъ. и смыслену. Оудививьса црѣ разуму ея. бесѣдова к ней и рекъ еи «подобна еси цртѣти въ гра с нами»”; “бѣ же рѣно има еи во крѣпни *Влена*. такоже и древная црѣца. мѣти Великаго Костантина”; “се же бѣ такоже при *Соломанѣ*. приде црѣца *Ефиопьская* к *Соломану*. слышати хоташи прмѣрти *Соломани*”¹⁹. Схоже, що своїм особливим наголосом на рівності візантійському цареві державного статусу київської династії Повість про хрещення княгині Ольги відображає ту досить певну ідейно світоглядну ситуацію, що склалася за часів Ярослава Мудрого, і була пов’язана з виразним прагненням Русі до церковної та культурної самовладності.

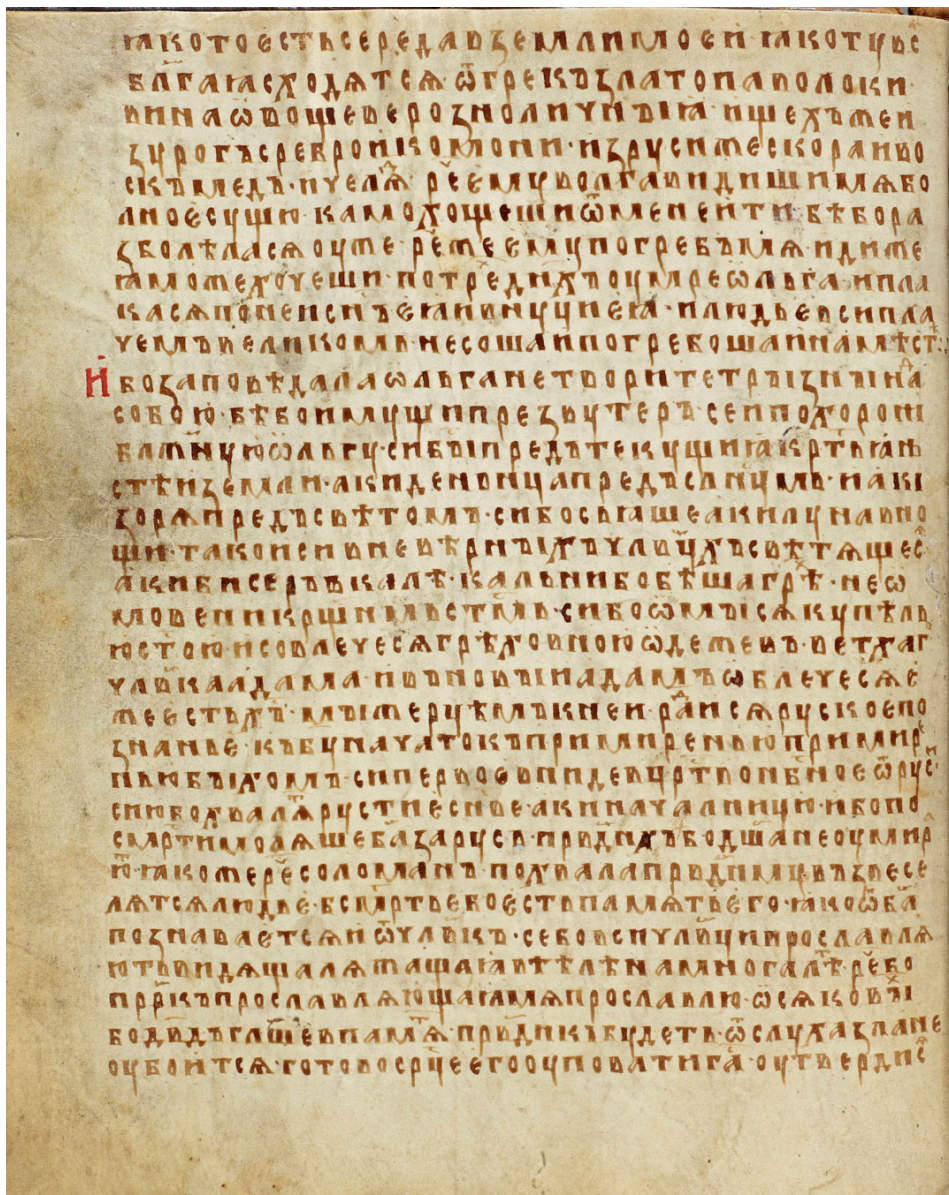
Тому виглядає цілком ймовірним, що написання Повісті про хрещення княгині Ольги співпало з часом будування храму, присвяченого Софії Премудрості, та ідейного обґрунтування задуманого і здійсненого князем Ярославом Володимировичем самочинного поставлення на Київську митрополію русина Іларіона, врешті, так і невизнаного Константинополем.

Крім того, цілком природно, що саме в час зведення і опорядження Софії Київської у колі київських книжників розвинувся великий інтерес до образу царя Соломона, вважаючи на його взірцеву для Ярослава роль у будівництві Єрусалимського храму (II Книга Царів, 6; II Книга Параліпом., 3), а також на пов’язану з його іменем біблійну тему Софії Премудрості. Про досить стійку асоціацію у свідомості сучасників образу Ярослава з образом царя Соломона й будівництвом Дому Премудрості Божої свідчить, зокрема, *Слово про Закон і Благодать* Іларіона. У риторичному зверненні до князя Володимира Іларіон так характеризує Ярослава, продовжувача володимирових починань: “Иже недоконьчанаая твоя наконьча, акы Соломонъ Давдва, иже Дом Бжии великийи Стыи его Прѣмудрости създа” (арк. 192а)²⁰.

¹⁸ ПСРЛ, т. I, ст. 61.

¹⁹ *Ibid.*, ст. 62.

²⁰ А. М. Молдован, *Слово о законе и благодати Илариона* (К., Наукова думка 1984); М. Д. Приселков, *Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII вв.* (Санкт-Петербург 1913).

Сторінка Лаврентіївського літопису під 6477 (969) рік, де вміщено частину
 Повісті про хрещення княгині Ольги
 (РНБ Ф.п.IV.2 Ф. 550 (1377 р.) арк. 20 зв.

Невипадковим, очевидно, є й те, що крім Повісті про хрещення княгині Ольги, тема Софії Премудрості й любові до неї, причому з аналогічними за-
позиченнями з Паримійника, в досить близькому контексті репрезентується
у вставці до статті 6545 (1037) літописного зведення, присвяченій звеличен-
ню мудрості і книжності князя Ярослава, його любові до читання і писання
книжок: “Велика бо бываеть полза от ученья книжного; книгам бо кажеми
и учими есмы пути покаянью, мудрость бо обрѣтаемь и въздержанье от
словес книжныхъ. Се бо суть рѣкы, напаяюще вселеную, се суть исходяща
мудрости; книгамъ бо есть неисчетная глубина: сими бо в печали утѣшаеми
есмы; си суть узда въздержанью. Мудрость бо велика есть, якоже и Соломонъ
хваляше ю, глаголаше: «Азь, Премудрость, вселих свѣтъ и разумъ и смыслъ
азъ призвах. Страхъ Господень... Мои свѣти, моя мудрость, мое утверженье,
моя крѣпость. Мною цесаревае царствуют, а силнии пишють правду. Мною
вельможа величаются и мучители держать землю. Азь любящая мя люблю,
ищющи мене обрящють благодать»” (Притч 8. 12–17).

Співставлення контекстів, характеру цитування і певних історичних від-
повідностей наводить на думку про можливість поставити запитання, чи не
був автором Повісті про хрещення княгині Ольги і філософсько-поетичного
гімну книгам як рікам премудрості сам Ярослав Мудрий? Адже малоімовірно,
що духовна спадщина князя Ярослава обмежувалась лише законотворенням
і, зокрема, укладанням спільно з Іларіоном церковного устава – судєбника²¹.

Про можливість і вірогідність прямого включення твору, написаного
Ярославом, у текст зведення свідчить відоме за Лаврентіївським списком
введення у текст літопису Повчання Володимира Мономаха. Якоюсь мірою
авторство Ярослава могло б пояснити і ту перевагу, яка була надана при
укладанні зведення саме Повісті про хрещення княгині Ольги, а не церков-
ному сказанню, у якому, окрім інших відсутніх у Повісті і зазначених вище
елементів, містилися ще й такі суттєві для літописання відомості, як день
смерті княгині та її земний вік.

Певні концептуальні підстави для датування Повісті про хрещення княги-
ні Ольги часами Ярослава дають спостереження над особливостями взаємодії
традиційних для християнської словесності топосів та риторичних зворотів
з різними контекстами IX ст. Одним із таких топосів є порівняння Ольги з
ранковою зорею: “си бѣ̄ предѣ̄текущиѧ крѣ̄тъ̄аньстѣ̄и земли. аки деньица
предѣ̄ слнѣ̄цьмь. и акі зора предѣ̄ свѣ̄томь. си бо съ̄яше аки луна в ноци.

²¹ Я. И. Щапов, ‘Устав князя Ярослава и вопрос об отношении к византийскому наследию на Руси в середине XI в.’ (1971) т. 31 *Византийский временник* 71–78.

такo и си в невѣрныхъ члвѣцѣхъ свѣтащѣ...²². Таке ж порівняння зустрічаємо і в *Житті Феодосія Печерського*, написаному Нестором у 80-х роках XI ст.²³: “якоже есть лѣпо отъ вѣстока дньница взидеть събираючи окръсть себе ины многы звѣзды ожидаючи солнца правдѣнааго Христа Бога”²⁴. Лише співставлення цих двох майже ідентичних виразів з відповідними ідейними контекстами дозволяє помітити, що вони були вжиті різними авторами. У Житті Феодосія Печерського контекст є таким: “Кто исповѣсть милосердіе Божие! Се бо не избѣра отъ премудрыхъ философъ, ни отъ властелинѣ градъ пастуха и учителя инокимъ, нѣ – да о сем прославиться имя Господне – яко грубъ сы и невѣжа премудрѣй философъ явися. О утаенія тайно! Яко отнюдуже не бѣ начатися, отгудуже вѣсія намъ деньница пресвѣтла”²⁵. Подібна поетизація “премудрого невігластва”, досить характерна для монастирської агіографії, навряд чи була б доречною і можливою у колі Ярослава, де панував культ християнської освіченості і книголюбів. Більш прийнятним для цього кола книжників виглядає наявне у Повісті про хрещення княгині протиставлення мудрості “Божья”, якої шукала Ольга, та “человѣчески”, (якої шукала у Соломона цариця Савська)²⁶, а учителями премудрості Божої виступають високоосвічений цар-письменник Костянтин Багрянородний та тогочасний (вересень–жовтень 957 року, коли, згідно опису в “*De cerimoniis aulae Byzantinae*”, відбувся візит) Константинопольський патріарх Поліевкт, прозваний за красномовство другим Златоустом: “просвѣщена же бывши. радовашеса дѣше и тѣломъ. и поучи ю патреархъ ѡ вѣрѣ. [и] рѣ си блѣгна ты в [женѣ] Рускѣ. яко возлюби свѣтъ. а тѣму встави”²⁷.

Одним з ключових топосів, що визначають концептуальну основу розвитку софійної теми у Повісті про хрещення княгині Ольги, є образ Христа-Премудрості: “Си бо отъ вѣзраста блаженая Ольга искаше мудростью, что есть *луче всего* на свѣтѣ сем, налѣзѣ бисеръ многоцѣнень, еже есть Христось. Рече бо Соломанъ: «Желанье благовѣрныхъ наслажаетъ душу»; и «Приложиши сердце твое в разумъ»; “Азъ любящая мя люблю, ищющи мене обрящють мя”. Особливістю репрезентації цього образу є його подання у ряд з текстами

²² ПСРЛ, т. I, ст. 68.

²³ А. Рорре, ‘Chronologia utworów Nestora hagiografa’ (1965) Roczn. 14. № 3 *Slavia orientalis* 287–305; О. В. Творогов, ‘Нестор’ в *Словарь книжников и книжности Древней Руси*, вып. I..., 274–278; И. Н. Данилевский, *Op. cit.*, с. 159–160.

²⁴ ‘Житие преподобнааго отъца нашего Феодосія игумена Печерскаго’, подготовка текста и перевод О. В. Творогова в *Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы. XI – начало XII века* (Москва, Художественная литература 1978) 308.

²⁵ *Ibid.*, с. 306.

²⁶ ПСРЛ, т. I, ст. 62.

²⁷ *Ibid.*, с. 61.

*Зустріч княгині Ольги з імператором та хрещення княгині Ольги
(Мініатюра Радзивилівського літопису)*

Прип. I, 20–22; XII, 20; II, 2; VIII, 17. Причому референтність тексту Книги приповістей Соломонових не обмежується лише прямими цитатами, а й проявляється у явних лексично образних паралелях, як наприклад: “ліпша бо мудрість за перли” (Прип. VIII, 11). Помітна відповідність між трактуванням теми премудрості у Повісті про хрещення княгині Ольги і текстом VIII глави Приповістей має особливе значення для розуміння погляду руського автора на співвідношення образу Христа-Премудрості і вітхозаповітного образу Премудрості “з первовіку”. Певного христологічного напруження цьому співвідношенню надає відоме з контексту Приповістей Соломонових визначення одвічної Премудрості “Господь мене мав (букв. створив) на початку своєї дороги, перше чинів своїх, з первовіку; – від віку була я встановлена, від початку, від правіку землі...” (Прип. VIII, 22–30). Саме довкола цих слів у IV ст. постала Арієва інтерпретація Премудрості й природи сина Божого,

що з нею ототожнювався, як “тварної”²⁸. Отці ж церкви пов’язували одвічну й миротворчу Премудрість з догматом про єдиносущіє Отцю Сина Божого. Загалом у контексті відомостей у Київській Русі, і зокрема, у літописному зведенні про Нікейський собор, “иже проклаша Арья. [и] проповѣдаша вѣру непорочну и праву”²⁹, характер образної ідентифікації Христа і Премудрості у Повісті про хрещення княгині Ольги набирає суттєвого ідейно світоглядного й філософського значення.

Про актуальність і контекст наголошування тотожності Христа з одвічною Премудрістю для ярославових часів якоюсь мірою свідчать дві рукописні версії цитати фрагменту Прип. VIII, 17 у Повісті про хрещення княгині Ольги (“ищющи мене обрящють мя”) і у фрагменті “Велика бо бывает полза от ученья книжного” статті 6545 (1037) (“ищющи мене обрящють благодать”). Варіант “обрящють благодать” замість “обрящють мя” (як у Паримійнику) не міг бути ні опискою, ні уточненням перекладу. Навіть якщо така версія джерела з’явилася при цитуванні по пам’яті, її світоглядний, концептуальний характер не викликає сумніву і вказує, в якому саме контексті тема премудрості сприймалась автором фрагменту.

Відтворений концептуальний ряд Премудрість – Христос – Благодать дає певні підстави для порівняння характеру інтерпретації цього образно-концептуального ряду в Повісті про хрещення княгині Ольги і в *Слові про Закон і Благодать Іларіона*. Порівняння показує, що, тоді як христологія Повісті про хрещення княгині Ольги тяжіє до узгодження та виявлення ідейних відповідностей між старозаповітними й ново-заповітними контекстами, релігійно-філософська поетика *Слова про Закон і Благодать* будується переважно на основі низки образно наголошуваних протиставлень закону і благодаті, сухого озера і невичерпного джерела, нового вина і старих міхів³⁰. Крім того, на відміну від автора Повісті про хрещення княгині Ольги, Іларіон говорить про Премудрість не як про відкриту й звернену до кожного, хто любить її і шукає її, а лише, як про не явлену премудрим та розумним і до певного часу втаємничену від жадаючих її: “безвѣстная же и таинаа Прѣмудрости Божіи оутаена бяху аггль и члкь не яко неявима, нь оутаена и на конець вѣка хотяща явитися” (арк. 170б); “яко оутаил еси от прѣмудрихъ и разумныхъ и открыль еси младенцемъ” (арк. 175б)³¹. Отже, Іларіон, як і Нестор, автором Повісті про хрещення княгині Ольги бути не міг.

²⁸ Толковая Библия или комментарий..., с. 450.

²⁹ ПСРЛ, т. I, ст. 113.

³⁰ В. В. Мильков, ‘Иларион и древнерусская мысль’ в *Идейно философское наследие Илариона Киевского*, ч. II (Москва, Институт философии АН СССР 1986) 11.

³¹ А. М. Молдован, *Слово о законе и благодати Илариона...*

Загалом проведене дослідження засвідчує, що час першої в історії України-Руси загальнокультурної кульмінації інтересу до теми шукання Софії Премудрості не міг не співпасти з будівництвом Софійського собору і перетворенням його на центр духовного життя Київської християнської держави. Разом з тим, ця доба відзначається помітним прагненням київського князя Ярослава до церковної та культурної незалежності від Константинополя. Повість про хрещення княгині Ольги, яка увійшла пізніше до літописного зведення, відомого під назвою *Повістей минулих літ*, стала характерним для обізнаного з біблійними книгами світського автора XI ст., яким міг бути Ярослав Мудрий, поєднанням теми шукання київською княгинею Премудрості Божої з ідеєю державної і церковної самовладності Русі, яскравим уособленням якої була велика княгиня Ольга.